NOS

Medlemsorgan för Föreningen Natur och Samhälle i Norden. Utkommer 4 ggr/år. Nr 2/2007

Programförklaring

Föreningen Natur och Samhälle i Norden (FNSiN) är en partipolitiskt obunden ideell förening. Föreningen vill samla intresserade av miljöfrågor och levnadsvillkor till ett allsidigt studium av natur och samhälle. Att upptäcka tillsammans är vår grundidé. I FNSiN möts människor med allehanda intressen.

Vi arrangerar EXKURSIONER till intressanta områden. Minst en gång om året gör vi en resa till Gotska Sandön. Vi har också besökt Bornholm, Åland svenska och norska fjälltrakter samt svenska skärgårdar. Vi har paddlat kanot i Bergslagen, Sörmland och Uppland där vi kunnat studera fauna, flora arkeologi och kulturhistoria. Vi har skådat fåglar i Halland och cyklat i Skåne. Vi har plockat svamp i skogarna kring Stockholm, tranbär på Hälsingemyrar och havtorn vid Ålands hav. På vintrarna åker vi skidor och skridskor tillsammans.

Vi arrangerar EXPEDITIONER till områden nära och fjärran. Lofoten, Färöarna, Island, Spetsbergen, Grönland, Hebriderna, Estland samt Newfoundland och Labrador är några av de områden som vi har besökt. Varje resa förbereds genom studiecirklar och redovisas i artikel- eller bokform.

Vi arrangerar STUDIECIRKLAR. Några ämnen har varit skärgården, energi, fjällkunskap, ortnamn, foto, modern isländska, danska, geologi och meteorologi. Föreningen har samarbetsavtal med Studieförbundet Vuxenskolan. Dessutom gör vi intressanta STUDIEBESÖK. Genom åren har vi t ex besökt rovfågelsrehabiliteringen, ett sötvattenslaboratorium, Rymdbolaget och Riksmuseets verkstäder.

Vi arrangerar FÖREDRAG i aktuella eller historiska ämnen. Aktuella teman kan vara ekologisk hushållning, regnskogarna och miljöjournalistik. Historiska ämnen har bl a berört Vendeltiden, Kristian II och kvinnorna kring honom, häxprocesserna och ekologiska insikter i Eddan. Ofta berättar långväga resenärer till sina egna bilder om sina upplevelser runtom i världen.

Vi agerar MILJÖPOLITISKT och deltar i vården av KULTURARVET, Nedre Dalälven, Tyresta-Åva och Järvafältet är några av de områden som vi har engagerat oss för. FNSiN tillhör Förbundet för Ekoparken. Vi har genom avtal med Runverket åtagit oss fadderskap för en runsten som vi vårdar.

Vi samarbetar också med Föreningen i Norden i ämnen som direkt rör Norden.

Som du ser har FNSiN en mångsidig karaktär där ditt speciella intresse blir tillgodosett och där du genom din medverkan kan berika föreningen. Dessutom glömmer vi inte bort att ha trevligt. Som medlem är du välkommen att delta i dessa arrangemang. Resor och utflykter genomförs till låga självkostnadspriser.

Som medlem får du dessutom medlemsskriften NOS, med kvartalsprogram och intressanta artiklar.

FNSiN

Föreningen
Natur och Samhälle i Norden

Föreningens adress
c/o Erik Elvers, Illerstigen 28
170 71 Solna
E-post:info@fnsin.nu
Hemsida: www.fnsin.nu
Blogg: www.fnsin.blogspot.com

Postgiro: 67 01 50-2 Medlemsavgifter och beställning av skrifter

Ansvarig utgivare:
Anders Schærström
Kometvägen 49, 183 48 Täby
08-758 30 03(b), 070-693 91 28 (mob)
Nästa NOS: juli 2007

Material till NOS skickas till:
Pia Eriksson
Vipphavrevägen 12, 178 35 Ekerö
08-560 330 27(b)
pia@erikssonkonsult.se
Manusstopp 1 juni

Innehållet i NOS följer FNSiNs regler, se webben
NOS har ISSN: 0348-7970

FNSiN Funktionärer 2007

Styrelse:

Ordförande
Owe Lundin
Kummelvägen 9
181 30 Lidingö
08-7657707 (b), 0708-657709 (mob)

Vice ordförande
Soili Bisi-Ström
Fatburs Kvarngata 14
118 64 Stockholm
08-19 12 52 (b)

Sekreterare
Bo Zachrisson
Birkagatan 2
113 36 Stockholm
08-31 02 33 (b)

Kassör
Eva Innings
Folkparksv 160, 6 tr
126 39 Hägersten
08-7741253 (b)

Övriga ledamöter
Anders Schærström
Kometvägen 49
183 48 Täby
08-758 30 03 (b), 070-693 91 28 (mob)

Birgitta Traxel
Vesslevägen 40 nb
167 67 Bromma
08-25 03 35 (b)

Monica Ajne
Kritvägen 3
141 34 Huddinge
08-711 58 15

Erik Elvers
Illerstigen 28
170 71 Solna
08-85 84 88(b)

Pia Eriksson
Vipphavrevägen 12
178 35 Ekerö
08-560 330 27 (b), 0703-373366 (mob)

Marie-Louise Reinius
Kristinebergs strand 27
112 52 Stockholm
08-738 05 50, 070-7362983 (mob)

Programkommité:
Björn Eriksson
Bygatan 19
171 49 Solna
08-795 64 89 (b), 08-764 99 31 (a)

Hans Weimer
Ferievägen 53
168 41 Bromma
08-37 39 52 (b)

Kaj Valtersson
Gränsholmsbacken 5
127 42 Skärholmen
08-710 18 92 (b), 08-16 23 91 (a)

Soili Bisi-Ström (se ovan)

Webansvarig:
Monica Kristensson
Sickal kanalgata 12
120 67 Stockholm
08-641 50 11(b)

Kontaktpersoner:

FNSiN - Höga kusten
Lena Hermansson
Svanö 35
872 93 Lunde
0612-303 50 (b)

FNSiN - Uppland
Sven A Nyberg
Valthornsvägen 31
752 50 Uppsala

FNSiN – Värmland
Lena Sewall
Älvrosgatan 4
654 61 Karlstad
054-18 68 75 (b)

FNSiN – Östergötland
Håkan Bley
Sköldvägen 18
616 33 Åby
011-631 69 (b), 011-19 11 25 (a)

Medlemsavgiften 2007

Fullbetalande medlem	140 kr
Ny dito efter 1/7	70 kr
Familjemedlem	35 kr

Betala till postgiro 67 01 50-2

Omslagsbild: Nötväcka på Lidingö
Foto: Birgitta Kalb
Baksida: Helgustaðir på Island
Foto: Eva Elvers (1972)

Ordföranden har ordet

FOLK ON!

Kjell-Erik och Jens står på scenen och visar fingret åt publiken. Tre fingrar upp – pek-, lång- och ringfinger. ”Folk on!” ropar de till publiken. Fansen framför scenen sträcker upp armarna och svarar ”Folk on you too!”. En skog av trefingrade armar syns vaja bland björkarna i Kaxås. Det är fest i Svea Park och Hoven Droven står på scen.

Folkmusik. Jag stod på hembygdsmuséet i Skogar på Islands sydkust. Framför mig hade jag ett stråkinstrument med endast två strängar – en melodisträng och en bordunsträng. Fascinerad stod jag och funderade på vilken roll instrumentet spelat (!) i det isländska samhället. I våras lyssnade jag till Cajsa Lund, som är musikarkeolog. I somras lyssnade jag till Hoven Drovens ”ungdomslag”, som inledde framträdandet i Kaxås. Det är tusentals år mellan den musik som Cajsa är expert på och den musik som ungdomarna kommer att spela i morgon. Att redovisa denna hisnande tidsresa med några korta ord klarar vi inte av, men vi hoppas ändå att genom NOS kunna göra några återbesök i tiden.

Varsågod. Entrén till tidsmaskinen finns längre fram i NOS.

Owe Lundin

Offerdal, Jämtland ***Foto: Erik Lundin***

Över Stocksundets vatten mot Tranholmen

Pontonbron till Tranholmen ***Foto: Hans Kvarneby***

”Mördarbacken kallas den”! En fridfull promenad över pontonbron – som enklast kan beskrivas som en uträtad småbåtshamn – har fört oss till Tranholmens västra strand och vi hämtar andan i den branta backen. Vi är inte ensamma – en ung mamma kämpar sig upp med barnvagnen. Därefter kommer en man, släpande på en väska med hjul och en stor bag ovanpå. Hjulen på väskan är små, som de brukar vara, skär ner i backens modd och tvingar honom att stanna och pusta halvvägs.

Mitt i backen hamnar vi i samspråk med en öbo. Massor av fågelholkar hänger utanför huset och vi får veta att de är till salu. En del holkar är, likt den nya toaletten på Centralen, försedda med fönster (fast holkarna kunde man även se in i, vilket vi får hoppas inte är möjligt på Centralen). Han har ritat dem och dottern har byggt dem. Just då passerar holmens klubbmästare och de byter några ord om några viktiga frågor rörande kommande föreningsmöte. Kommer brännvinet att räcka?

Tranholmen

Det är något visst med öar. En av de drygt 400 öar i Sverige som bebos permanent är Tranholmen och vi – Hans Kvarneby och jag - tyckte det vore intressant att besöka den.

Tranholmen är en ö belägen mellan Stocksund, Frescati och Lidingö. Med en yta på knappt 40 ha är den i ungefär samma storlek som Gamla Stan. En gång var det två öar, Tranholmen och Edsholmen, men landhöjningen har gjort sitt och de är numer sammanvuxna. Terrängen är starkt kuperad och skogen domineras av barrskog.

Men hur bor folk, då?

Byggnadsstilen är synnerligen varierande. Merparten av husen är sommarstugor - små, gulliga stugor på sisådär 40 kvadrat, i många olika stilar och tillbyggda eller under ombyggnad. På senare tid har dock många fastighetsägare valt att bosätta sig permanent på ön och kraven på infrastrukturen ökar. Bredvid de små sommarstugorna växer nya, arkitektritade villor upp och över hälften av de ca 200 fastigheterna bebos i dag permanent. Det är tydligt att det pågår en brytningstid mellan det gamla och det nya och i den nya byggnadsplanen accepteras ett visst permanentboende genom att boendeyta upp till 90 m^2 tillåts.

Hur tar man sig till jobbet?

Holmen är inte bara 2 öar som hänger samman – även folket är kluvet. Nämligen i de som är för en bro och de som är emot. De senare är i kraftig majoritet, än så länge, även om kommunen planerar för brofästen.

För att ta sig till jobbet eller skolan är man beroende av båt. Vintertid (från 1 oktober till 30 april) nås Tranholmen från Stocksund via en pontonbro som tar gång- och cykeltrafik. Sommartid ”parkerar” man båten vid Ropsten, Lilla Skuggan eller Stocksund. Sommartid trafikeras ön av Waxholmsbåt från Ropsten och Djursholm. Kommunen planerar för linfärja. Motortrafik på ön är strängt förbjuden, dock med undantag för väg- och renhållning som sköts av föreningens traktor, men cykel och spark är OK.

Världens minsta brandbil?

Vad som än präglar Tranholmen, så inte är det offentlig service. Frågan är om inte byggnadsplanen för ön beskriver den bäst: "... starkt kuperad ... svårtillgänglig … vägsystem som inte klarar motortrafik ... smala stigar med kraftiga lutningar ... ytliga vattenledningar … färdtjänst, sjuktransport, eller daghem kan inte påräknas…”. För att göra bilden fullständig kan tilläggas att brandkåren rycker ut med båt på sommaren och med 4-hjuling(!) över bron på vintern, post hämtas och sopor lämnas vid parkeringen på fastlandet (fast under sommaren hämtas sopor på ön). Skola och förskola saknas på Tranholmen, men skolbåt går under de tider då det inte finns bro till ön. Förra året lämnade båten Tranholmen 7.30 för att sedan avgå från Stocksund 16.00 för återfärd.

Slutord

Vi vandrade runt ön, tog en fikapaus vid ångbåtsbryggan, anträdde återtåget via Mördarbacken och beundrade halvvägs än en gång de vackra fågelholkarna. Som alltid på öar är mångsyssleri en viktig del av livet. För brödfödan, för nöjes skull eller bådadera.

Låt mig till sist påminna om FNSiN:s verksamhetsidé: "Vi upptäcker tillsammans". Tranholmen fångade alla ingredienserna i den sentensen - vi mötte både natur och samhälle i dess olika former och människor. Kunde njuta av naturen, prata med folk, fundera över villkoren för att leva på en ö, gå de smala ”vägarna”, läsa anslagen om ”skolbåten” vid bryggorna, ja möta samhället i olika former. Samt inte minst inta en kopp kaffe under livligt samspråk.
Owe Lundin

Källor

www.danderyd.se
www.tranholmen.com
Sveriges öar
Wikipedia

På Tranholmen ***Foto: Owe Lundin***

Vikingar på Kanarieöarna?
Del II

Hur var det då med vikingarna? Vikingatiden börjar per definition med klostret Lindisfarnes förstörelse år 793 och slutar med de dansk/engelska vikingarnas nederlag mot Wilhelm Erövraren i slaget vid Hastings år 1066. Det förekom enstaka vikingatåg både före och efter denna tid, men någonstans måste man dra gränsen.

Vikingarna var litterata. Det mesta de skrev (med runor) var korta meddelanden på förgängligt material som träspånor, men de skrev även viktigare meddelanden på mera varaktigt underlag som metall och sten, inte bara i Norden utan även ute i Europa. Runstenarna är minnesmärken, ofta över män som dött utomlands. På runstenarna kan man följa deras resor. Det finns inga runstenar någonstans som kan sättas i samband med Kanarieöarna.

Ett annat slags skriftligt dokument är de isländska sagorna, som traderades muntligt i många generationer tills de skrevs ner på 1200-talet. Genom sagorna känner vi Vinland i Amerika och där har man också funnit arkeologiska rester efter nordbor från vikingatiden. Men ingenstans nämns Kanarieöarna.

Däremot nämns både vikingarna och Kanarieöarna i arabiska källor från tiden. Ibn Khordadbeh skriver om vikingarnas resor till Svarta och Kaspiska haven i mitten på 800-talet och berättar att de handlade med svärd och med bäver- och rävskinn. Ibn Fadlan mötte vikingar under en diplomatisk resa till Volgabulgarerna och beskriver deras seder vid bland annat en begravning, år 921. Ibn Miskawayh beskriver vikingarnas erövring av Berda'a år 943. År 999 låg den arabiska kaptenen Ben Farrouckh utanför Portugals kust för att skydda den från normandiska piraters härjningar. Om man ska betrakta dem som vikingar är en definitionsfråga. I Portugal hörde han talas om Kanarieöarna och seglade dit. Men han träffade inga vikingar där.

Arkeologiska fynd efter vikingarna saknas helt på öarna. På en plats som heter El Agujero (Hålet) i Galdar på Gran Canaria finns husrester från förhistorisk tid. För lekmannen har de kanske en ytlig likhet med vikingagravar, men ingen seriös arkeolog ifrågasätter att det är fornkanariska husgrunder. Här finns heller inte något som kunde intressera vikingarna – det skulle då möjligen vara jakten på trälar.

I annonsbladet Correo del Valle (Aridane /Dalkuriren) fanns för en del år sen en artikel (egendomligt nog bara på tyska) ”Die Wikinger – die ersten 'Touristen' auf den Kanarischen Inseln” (Vikingarna – de första 'turisterna' på Kanarieöarna), där man citerar ”en svensk vetenskapsman” som hävdar att vikingarna hade öarna som strategisk stödpunkt för sina räder i Medelhavet. Detta är ytterst osannolikt. Att komma till öarna norrifrån är enkelt nog. Man behöver bara driva med passadvinden. Att ta sig norrut är betydligt svårare. Då måste man antingen ro motströms eller kryssa. Kunde vikingaskeppen kryssa? Det vet jag faktiskt inte. Vem är ”den svenske vetenskapsmannen”? Jag misstänker Thor Heyerdahl.

Det är helt klart att guancherna och de andra kanarierna inte är ättlingar till vikingarna. Däremot kan vi naturligtvis inte utesluta att några skeppsbrutna vikingar ändå kom hit, drivna av vågor och vind. I så fall lämnade de inga spår efter sig.

Primitiva samhällen är ytterst sårbara. På något sätt måste befolkningen begränsas, om maten skall räcka till alla. Det finns en uppteckning från La Palma, som lyder (i översättning): De beräknar tillsammans hur många som kan leva på ön, och de tillåter inte ens att deras egna barn får leva om de överstiger detta antal … Detsamma gör de när någon kristen (= främling) kommer till ön, om de överstiger detta antal i detta ögonblick; om inte, får de leva.

Dokumentation: Jag har använt många källor, huvudsakligen på svenska och spanska. Om någon är intresserad av en källförteckning, så hör av er.

Ett särskilt tack till Kjell Linnér!

Ingegerd Hosinsky

Efterlysning

I samband med frågan om vikingar på Kanarieöarna hittade jag följande passus i (Dominik) Josef Wölfel: Monumenta linguae canariae (Monument över det kanariska språket), 1965. Wölfel var österrikisk dominikanermunk och språkforskare. Texten är översatt från spanskan:

Fruktvin, fruktsirap
I alla källor finner vi vittnesbörd om att den kanariska urbefolkningen kände till palmvinet, och troligen hade också frukten av mocán … annan användning utom produktionen av sirap.

I en saga från Grönland/ Grønlands historiske Mindesmærker, Köpenhamn 1838, tomo 3/ nämns en man som införde tillverkning av bärvin till denna plats, vilket han hade lärt på Kanarieöarna. I vår (Wölfels) bok ”Die Kanarischen Altertümer und die Westkultur” försöker vi finna ut om denna saga är från 1200- eller 1300-talet och om passagen infördes senare eller om den hörde till den ursprungliga texten. Hur det än är med den saken, är detta ett bevis för mycket tidiga kontakter mellan nordbor och kanarier.

Not från förläggaren: Tyvärr glömde författaren (Wölfel) ange numret på bandet och sidan där denna notis förekommer.

Leif Eriksson måste ha känt till både druvorna och vinet när han seglade till Amerika år 1000. Det sägs i Grönlandssagan (Flatöboken, 1387) att han hittade ett fruktbart land med självsådda vetefält (vildris?), vindruvor och stora träd, och han döpte området till Vinland. Leif tog ombord prov på dessa härligheter för att vid hemkomsten kunna bestyrka sin strora upptäckt. Han var kristen och hade säkert smakat vin i samband med mässan, och han hade kanske farit i viking söderut och sett vinodlingar. I alla fall kände han igen druvorna. Nu var det kanske inte äkta druvor han såg från arten Vitis viniferae, utan någon annan art, kanske Vitis labrusca (fox grape) med stora aromatiska bär eller Vitis aestivalis (summer grape) med mindre bär, som båda växer vilt i östra Nordamerika.

Vinland nämns i flera andra källor, första gången av Adam av Bremen 1070. Han berättar om en ö ute i Storhavet i väster ”som kallas Vinland, ty där växer druvorna vilda och ger det bästa vin”. Vinland figurerar också i Islänningaboken och Landnamboken från 1100-talet

I Vikingatidens ABC (1981) finner vi följande: Vin. I de germanska områdena odlades inte vin innan vikingarna kom – germanernas naturliga drycker var öl och mjöd – men romarna införde vin i hela imperiet, där det var klimatologiskt möjligt. Efter romarrikets fall förföll vinkulturen; en långsam återhämtning ägde rum under merovingisk och karolingisk tid.

Vi kan förutsätta att en del vin – åtminstone för nattvardsbruk – fann vägen till Sverige under vikingatiden. Troligen var det då vin från Rhen- och Moselområdena. Först fr o m 100-talet fick vinodlandet i klostren verklig spridning under sin beskyddare S. Urban.

Kunskapen om att göra vin av saften som flödar ut när man skär av palmernas blomskott är urgammal, kanske lika gammal som att göra vin av druvor, och den utövas fortfarande på La Gomera.

Mocán (Visnea mocanera L, fam Theaceae, släkt med kameliorna och tebusken) är ett träd som växer i lagerskogen. De svarta frukterna eller bären är stora som kikärter och används fortfarande i folkmedicinen. Det finns flera andra träd som har liknande frukter och som också har använts tidigare. Det vanligaste är faya (släkt med pors, Myrica gale). På Grönland växer mycket kråkbär, säkert ännu mer innan klimatet blev kallare och den nordiska kolonin dog ut.

Här i La Palmas glesbygd har vi problem med Internet. Dessutom är både telefonlinjen och strömmen så hårt belastade under vissa tider att man inte kan använda datorn alls, t.ex. fredag eftermiddag. Det får man leva med. Jag kan alltså inte själv söka texter. Men jag skulle verkligen vilja veta mer om detta! Om någon av NOS läsare har information som kan sprida ljus över den här personen som hade lärt sig att göra bärvin på Kanarieöarna, eller skulle vilja söka honom i litteraturen eller i något sökprogram, så hör av er! Jag skulle bli så glad, så glad!
Ingegerd Hosinsky

Skicka ev information till mig på följande adress:

Ingegerd Hosinsky
Cruz del Llanito 13
ES-38788 Garafía
Islas Canarias
Spanien

Folkmusik i Kommunala musikskolan

Lidingöligan – ett musikaliskt, pedagogiskt och socialt utvecklingsprojekt

Under 1995 började en nyrekrytering av 9-, 10-åringar till en musikskolegrupp i Lidingö musikskola för att spela folkmusik på gehör. Det fanns redan en sedan 80-talet verksam grupp med liknande inriktning och de nya folkmusikanterna fick det första året en introduktion i gehörsspel genom att några gånger varje termin få spela enkla stämmor ihop med den etablerade äldre musikskolegruppen, kallad *Roslaget*.

Gehörsspel

I kommunala musikskolor och liknande sammanhang är det vanligast att man spelar efter noter i ensembler och orkestrar och att man tar hem sitt notblad för att kunna öva till nästa gång. I *Lidingöligan*, som gruppen kom att kallas, fick eleverna från början spela uteslutande på gehör så som oftast sker inom spelmansmusiken. Ibland var låtarna också inspelade på ett kassettband som man sedan lyssnade på hemma under övningen. Under de första åren blev medlemmarna gradvis allt mer vana gehörsmusiker och allt snabbare på att lära in på gehör under lektionerna. I dag har de långt större förmåga att både lära in och komma ihåg låtar än undertecknad musiklärare, som ju under halva livet skolats in i att spela, memorera och tänka melodierna med hjälp av noter och andra teoretiska musikstrukturer.

Som musikpedagog på alla stadier, även inom musiklärarutbildning, har jag noterat de stora skillnader som finns i elevers och studenters förhållande till sitt instrument. T o m duktiga instrumentalister på högskolenivå kan vara osäkra när de på gehör ska spela även välkända melodier av barnvisetyp. De är så vana att spela efter noter att de inte har en direkt koppling mellan vad de hör och vad de gör med sina fingrar på instrumentet. Detta är än mer överraskande med tanke på att dagens unga människor är avsevärt mer gehörsvana än tidigare generationer. De har kanske lyssnat på musik flera timmar om dagen i större delen av sitt liv, men de har inte alls i samma utsträckning spelat på gehör. Ett pedagogiskt mål med gehörsspel är därför bl a att utveckla det inre örats och de inre tankarnas förmåga att styra fingrar och stråke i stället för att använda noterna som den primära informationen.

När man lär in en ny låt är det ju en uppenbar nivå att lyckas spela rätt toner, men de intressanta kvaliteterna i folkmusik är framför allt rytmiken, och rytm återges tämligen fyrkantigt med hjälp av noter. De olika rytmiska nyanser som är typiska för t ex olika danslåtar från olika delar av landet förmedlas och upplevs bäst i gehörsspel.

De pedagogiska konsekvenserna av denna uppfattning blir då att finna vägar till olika sätt att arbeta med gehörsspel. Olika spelförmåga bland musikanterna kan t ex hanteras genom att en del spelar enklare kompstämmor. Under de första åren kunde vi också utnyttja att vi var en musikskolegrupp och ta hjälp av musikanternas instrumentallärare med att öva in spelteknikska svårigheter på instrumentallektionerna. Lärarna fick då noter till låtarna, men eleverna spelade på gehör.

Generationer samarbetar

Ända från början har flera elevers föräldrar varit medlemmar i Lidingöligan. Som lärare i musikskolan har jag förundrats över hur vi i vår grupp har utvecklat ett alldeles ovanligt gott och fruktbärande samarbete mellan barn och föräldrar. Som musiklärare och ensembleledare försökte jag från början utveckla en platt hierarki i gruppen och min lärarroll har minskat för varje år för att så småningom försvinna som en bärande del i gruppens arbete. Varje individ har i stället tagit allt fler musikaliska initiativ. Vid varje repetition har var och en sin del av ledarskapet genom att t ex välja låtar och ”styra” spelet en eller flera gånger. Det har också rört olika kringaktiviteter under resor och över huvud taget frågor som kan ha haft betydelse för gruppens repetitioner eller konserter. Med åren har olika medlemmar utvecklat olika specialiteter som t ex stämspel, sång och dans. En stor betydelse har de föräldrar som varit aktiva inom spelmansrörelsen haft för att utöka repertoar och stilkänsla.

Social utveckling

Inom orkester- och körverksamhet i kommunala musikskolor spelar resor en viktig social roll för att svetsa samman grupperna och pedagogiskt för att stimulera ett långsiktigt arbete under terminerna.

Efter ett par års arbete med Lidingöligan på hemmaplan tog vi kontakt med Leksands lilla spelmanslag och deras ledare riksspelmännen Kungs Levi Nilsson och Tommy Gjers. Kring Siljan har folkmusiken en stark ställning bland de

kommunala musikskolorna och folkmusiken är ett välkänt inslag i samhället. Våra ungdomar träffade och fick spela tillsammans med likasinnade ungdomar. De fick också på plats uppleva hur folkmusiken fungerar t ex vid dans i en bystuga. Leksandsungdomarna kom senare på återbesök till Lidingö och vi hade bl a en gemensam konsert på Millesgården.

Denna första resa till Leksand skapade en mycket fin sammanhållning i gruppen och var en bidragande orsak till att Lidingöligan under många år fortsatte sin verksamhet utan att förlora några medlemmar. Efter drygt tio år har endast en av de ursprungliga dussinet medlemmar slutat spela, ett par nya har tillkommit och fyra studerar på annat håll i Sverige. Lidingöborna träffas varje tisdagkväll och en helg i månaden försöker alla träffas och ”Lidingöligisterna” återförenas, ibland tillsammans med någon gästspelman som lär ut nya låtar eller gnuggar speciella spelstilar.

Efter 40 år som musiklärare ser jag både tillbaka och framåt på Lidingöligan som en alldeles ovanligt lyckad ensembleverksamhet. Medlemmarnas återkommande studentexamina har inte inneburit ”slutspelat”, utan vi har utvecklats från en lite ovanligt sammansatt musikskoleensemble till en självständig och livskraftig musikgrupp med medlemmar från 13 till 65 år som förhoppningsvis har många spelår framför sig.

Göran Swedrup, lärare i Lidingö musikskola
Lidingö i mars 2007

Stråkar upp och stråkar ner

Solen stod högt på himlen. Enstaka moln kunde skymtas på en annars havsblå himmel. Datumet var den 4 juli 2006 och ett gäng förväntansfulla ungdomar mellan 9 och 20 år hade samlats i bygdegården i jämtlandsbelägna Kaxås för att inleda en veckolång kurs tillsammans. Förväntningarna var höga och alla var otåliga att komma igång. Efter en kort presentation av kursen åkte fiolerna fram och det var stråkar upp och stråkar ner. Alla släppte loss och musiken steg med klara toner upp i det blå. Första dagen var därefter till ända och alla somnade stilla in för natten på varsin bädd.

Andra dagen bjöd på mycket slit och svett. Direkt efter frukost var det dag för det första spelpasset tätt följt av ett till en timme senare varefter det var dags att ta på sig dansskorna. 15 ungdomar flög fram över dansgolvet i schottistakt och svetten rann. Musik spelades, fötter snurrade, huvuden tjoade. Även tiden flög fram och många svettdroppar senare serverades lunch innan ytterligare tre hårda spelpass tog vid fram till middagen. Efter ett sista pass för dagen bar det av upp på Hällberget där det bjöds på ytterst välkommen saft efter tre långa kilometer uppför. På vägen ner satte en del av i om inte galopp så åtminstone snabb löpning nedför. Väl nere igen grillades korv och 15 efter vandringen uthungrade ungdomar och deras ledare satte utan problem i sig korv efter korv.

Tröttheten var så stor att det var tyst till utsatt tid till skillnad från första dagen då det spelades fotboll efter läggdags.

Upp för att äta, sedan direkt iväg till direktsändning i Radio Jämtland. Dock var det bara fyra lägerrävar som åkte medan de andra skrev ihop programmet för veckans första konsert som skulle äga rum på

Foto:Erik Lundin

ett äldreboende. När alla var klara med sitt var det dags att ta fram dansskorna igen och snurra runt till schottis, snoa och polska i ett virvlande tempo.

Foto:Erik Lundin

Efter lunchen följde konsert och som vanligt så var de mest eftertraktade platserna de i bagageutrymmet men då ytterligare en bil slöt upp på hemvägen fanns det då gott om utrymme. Utrymme fanns det också för intervjuer. Länstidningen hade kommit på besök och plockade ut sina intervjuobjekt och fotograferade dem också från alla möjliga vinklar.

Himmelsk musik fick under dagen en ny innebörd. Åskan var närmare än kilometern bort och blixten slog ut några lampor på övervåningen. Ungdomarna försökte dock så gott de kunde att överrösta åskan med sin egen sång under ledning av Märit Simonsson. Det sjöngs och sjöngs och till slut var alla utpumpade och kunde välförtjänt gå till middagen.

Efter avslutad måltid gällde det. Det var nu dags för brännbollen. Förväntningarna var stora och spänningen var hög. Lyror togs, bränningar gjordes, frivarv löptes. Ansträngningen var så total att det krävdes ett svalkande dopp i sjön efteråt.

Väl på varsin madrass vandrade tankarna iväg mot nästa dags aktiviteter. Kvällsaktiviteten för den kommande dagen var inte vad som helst, det stod spelning på spelmansstämman på programmet nu.

Dagen började med instrumentvård. Stråkar kontrollerades, stall rätades upp, fiolerna torkades varsamts av och saxofonerna putsades. En del blev sugna på ny stråke medan lägrets el-basist inte fick ut så mycket av det hela. Dock fick både han och alla andra ut mer av ett varmt, eller kanske snarare kallt, välkommet bad. Skorpor och frukt serverades tillsammans med saft till var och en och medan andra tog sig ett andra dopp så låg vissa och jäste på stranden

Efter badet flöt dagen på som vanligt ända fram till kvällen då det var dags att bege sig av till spelmansstämman. Nu skulle den första spelningen till dans komma och alla var förväntansfulla. Ungdomarna tog plats på scenen, ställde sig i ordning och nu så var det igång. En schottis flög fram tätt följd av både polska, hambo och snoa. Till mångas glädje slumpade det sig så att då det var fritt fram att skriva upp sig för spel till dans blev en tid över, men snart stod det Ungdomslägret på den tomma platsen och det var dags att återigen äntra scenen. Repertoaren ändrades lite men glöden satt kvar i var fiol och stråke och nu flög dansande par fram över golvet igen.

Spelmansstämmans första dag, eller förstämman som arrangörerna kallade den, var till ända men det var inte alla som fann sig i att behöva sluta spela. Väl tillbaka vid boendet tog en fem man stark grupp upp instrumenten igen och fortsatte spela in på sena natten.

På lördagen körde spelmansstämman igång ordentligt. Spelning på Lapp-Nilstorpet stod på schemat och efter genrep, dans och lunch bar det av. Tre låtar hann spelas innan det började regna. Då det bara var lätt duggregn till en början drogs en fjärde låt men sedan var det dags att avbryta spelningen och gå in inomhus för att där ta upp tråden igen.

Efter middagen bar det av mot Svea Park och spelmansstämman. Ungdomslägret spelade först till dans för att sedan gå till genrep med Hoven Droven. Lägerdeltagarna hade övat in två av Hoven Drovens låtar och nu skulle deras konsert inledas med en gemensam del där både låtspelslägret och de själva var med. Därefter körde Hoven Droven själva en rafflande konsert. Publiken kom snabbt igång och vissa viftade med händerna i luften med tummen, pekfingret och långfingret nedfällt – vilket

Foto:Erik Lundin

är vanligt på hårdrockskonserter. Jens Comén i Hoven Droven var inte sen att nappa på tecknet men la till ett finger eftersom polskor går i tretakt som han sa. Då man stöter på en annan spelman kan man hälsa med det tecknet och säga ”Folk on!” och den andre skulle då svara ”Folk you too!”. Framåt slutlåtarna drog några i publiken igång en ringdans som snabbt fick fler och fler deltagare. Det slutade med att deltagarna i dansen parkerade sig näst intill scenkanten, det hoppades och stojades och viftades, stämningen var på topp. Allt roligt har sitt slut dessvärre och så var det även med konserten. Den tog slut men det fanns ingen anledning att hänga läpp för det för ungdomslägrets del. De skulle spela till dans igen och i väntan på det var det många som for fram över dansgolvet medan andra åkte hem för att sova.

Söndagen kom och stämman inleddes i kyrkan. Utanför dundrade Tor och sände ned en rejäl rotblöta, men när spelmännen med ungdomslägret i täten lämnade kyrkan vek han undan och gav plats för Moder Sol, som eskorterade deltagarna fram till scenen.

Många svårigheter klarade vi av under lägret, men det svåraste var nog att skiljas åt. Till sist kom ändå den stunden och deltagarna skingrades likt flyttfåglar på väg söder- (eller norr-)ut. Men om ett år ses vi igen …
Erik Lundin

? ? ? ? ? ? ? HUR GICK DET ? ? ? ? ? ? ?

Sveriges öar den 5 februari
Måndag den 5:e februari 2007: Anders Källgårds föredrag om öar.

Lokalen på Hantverkargatan var fullsatt. Läkaren och ö-luffaren Anders Källgård visade bilder och berättade mycket kunnigt om sina ö-äventyr. Intresset för berättelser, kartor och öar har funnits sedan barnsben. Pitcairn i Söderhavet är det nav kring vilket hans ö-utforskande utgår. Redan på 1980-talet fick han chansen att åka till denna isolerade ö befolkad av ättlingar till myteristerna på Bounty. Som språkstuderande dokumenterade Anders Pitkernskan, en blandning av 1700-tals engelska och tahitiska. 1986 utgavs boken *Myteristernas ättlingar* och 2004 efter ytterliggare besök skrevs boken *På Pitcairn : återbesök i Polynesien*. På sitt andra besök återvände han som läkare för öborna och med sin familj, fru och tre små barn. Anders har expanderat sin ö-kunskap utifrån det avlägsna Pitcairn till att med nyfikna ögon ta sig an även de svenska öarna, dess utveckling och befolkning. Det mynnade ut i boken Sveriges öar omfattande 607 sidor (2005). Ett stort arbete och trevligt uppslagsverk för alla ö-intresserade på hemmaplan. Anders Schaerström har skrivit en recension i tidigare NOS-utgåva. Förutom det exotiska och det vackra med öar, så har Anders Källgård en livsfilosofi knytet till sitt intresse. Han menar att öar och öbefolkningar är en del av den sunda motståndsrörelsen i en global utveckling som exploaterar, driver upp tempot och centraliserar befolkningar i stora städer. Människan mår bäst i småskaliga samhällen. Öar tillfredställer vårt behov av både rörelse och spänning genom havet samtidigt erbjuder de en fast punkt i tillvaron. De är överblickbara och ger därför en känsla av trygghet och kontroll. FNSIN gillar öar. Populärt resmål i föreningen är inte minst Gotska Sandön, ön som besöks av medlemmar varje år. Island, Grönland, La Palma och Färöarna är andra öar som varit FNSIN resmål. Det kanske är dags att planera en Söderhavsresa, varför inte i Uddevallabon Kalle Svenssons fotspår till ön Bau i Fiji, där han lär ha blivit en sorts kannibalhövding på 1800-talet enligt Anders Källgård i boken *Öar – om öar runt om i världen* (2004). Om vi skall hålla oss på hemmaplan så tipsar min dotter Ylva om GOTT-land och ÖL-land det är roligt både för barn och vuxna.
Henrik Ö Hansson

PROGRAM VÅR OCH SOMMAR 2007

Långfredagsvandring i Ekoparken

Fredagen den 6 april, samling på Ulriksdals station kl 10.30

Vi är välkomna med på följande vandring i Ekoparken, ordnad av Stockholmskretsen av Svenska Turistföreningen. Den traditionella långfredagsvandringen går i år från Ulriksdals p-tågsstation, över ekodukten in i Ulriksdalsområdet på slingriga vägar bort till Bergshamra centrum, ca 6 km. Kläder efter väder. Matsäck för en rast. Vandringen leds av Mats Gullberg, tfn 660 9179 till kl 21.00 (ingen föranmälan).

Förmöte Gotska Sandön

Tisdagen den 17 april kl 18

Norden i Fokus, Hantverkargatan 33
Vi går igenom praktiska detaljer inför Himmelfärdshelgens resa till Gotska Sandön och ser på bilder. Papper skickas ut till de resenärer som inte har tillfälle att delta i förmötet. Alla är välkomna, även de som inte åker den här gången. Ingen föranmälan.
Upplysningar lämnas av Erik Elvers tfn 08-858488 (b) / e-mäle e.elvers@bredband.net.

Nordkalotten brinner

Författarmöte med Henny Utsi Åhlin
Torsdagen den 19 april kl 18.30

Lokal: Norden i Fokus, Hantverkargatan 33
Henny Utsi Åhlin föddes 1930 i byn Mertajärvi som ligger i Karesuando församling och var alltså i lägre tonåren när kriget kom till Nordkalotten. Hon såg krigets människoöden på nära håll. I sin bok **Nordkalotten brinner** skildrar hon människor och händelser under andra världskriget som alltså pågick i grannskapet (Se recension i denna NOS.) Men krigshändelserna på Nordkalotten är inte en isolerad del av historien, som bara angår folket i norr utan hela Norden. ”Hela Europa” var där, tidvis också USA. T o m främlingslegionen befann sig i Norge, medan Norge ännu gjorde motstånd. Henny kommer att teckna en historisk bakgrund och sedan läsa ur sin bok. Ta tillfället i akt att träffa någon som minns, att fråga, diskutera och reflektera. ***Föranmälan är önskvärd till Anders Schaerström via tfn 08-758 30 03 eller e-mäle anders.schaerstrom@telia.com.***

Båttur runt Ekoparken

Thorsdagen den 26 april

Den sedvanliga båtturen för medlemsföreningarna i Förbundet för Ekoparken äger i år rum den 26 april - boka gärna in kvällen redan nu eftersom turen brukar vara populär (medlemsföreningarna har ju ett par hundratusen medlemmar så alla får inte rum på båten...). Avfärd från Strömkajen nedanför Grand Hotel kl 18, guide Henrik Waldenström. Beräknad återkomst 20:30. Pris 120:-.
Anmälan till henrik.waldenstrom@stromma.se.

Vårkvällsvandring i slottsparken

Fredag den 4 maj kl 18.30, Bergshamra Torg

Dags för den sedvanliga vårkvällsvandringen från Bergshamra torg (samling utanför t-banan, norra uppgången) förbi Brunnsviken och över Ulriksdalsåsen till Ulriksdals Slottspark. Vi är ute 2 - 2½ timme. Ingen kafferast men tag gärna med någon frukt att knapra på medan vi går.
Föranmälan till Erik Elvers tfn 08-858488 (b) / e-mäle e.elvers@bredband.net senast onsdag 2 maj.

Vandring i Össeby

Lördagen den 5 maj, samling vid buss-terminalen vid Danderyds Sjukhus kl 10.00 för vidare resa med buss 625 till hpl Össeby Ösby.

Vi är välkomna med på följande vandring ordnad av Stockholmskretsen av Svenska Turistföreningen och Össeby Hembygdsförening. Vi går från Ösby Postgård i delvis kuperad terräng förbi Rövarberget och Stora Harsjön och följer sedan Roslagsleden till Domarudden och vidare förbi Hakunge, Högbro och åter till Ösby, ca 15 km. Bilburna kan parkera vid samlingsplatsen i Össeby Ösby. Kläder efter väder. Matsäck för två raster. Vandringen leds av Mats Gullberg, tfn 660 9179 till kl 21.00 (ingen föranmälan).

Vårresa till Gotska Sandön tho 17 - sö 20 maj (Kr Him)

I början av mars återstår bara ett fyrbäddsrum och två platser i "hyddan". Möjligen kan vi få ytterligare platser i hyddan eller eget tält, men detta beror också på om det finns plats i båten vilket är mycket osäkert. ***Hör av dig senast 10 april om du är intresserad (evt otagna platser avbokas sedan) till Erik Elvers tfn 08-858488 (b) / e-mäle e.elvers@bredband.net.***
Under vistelsen på ön genomförs ett flertal vandringar, bl a en heldagstur runt stranden (ca 25 km).

En mindre del av ön blev nationpark redan 1910 pga det särpräglade dynlandskapet, hela ön 1963. Fältsippan bör stå i blom, och en hel del flyttfågel torde passera och rasta på Kapellänget nära Lägerplatsen där vi bor. Kokhus och tvättrum finns, men all mat måste medföras. Man kan bli "inblåst", alltså få stanna kvar någon extra natt eftersom

båten inte går vid mer än 12 m/s - ön saknar hamn så båten kör antingen upp på stranden eller man sätts iland med liten gummibåt.

Cykling runt Bottenhavet (evt!)
ca 26 maj - ca 7 juni
Mina funderingar på en cykeltur genom natur och samhälle runt Bottenhavet har tagit något fastare form. Huvudspåret är färja till Åbo kvällen fredag 25 maj, cykling Åbo-Vasa (520 km) på 4 dagar, färja till Holmsund onsdag e.m., tillbaka till Stockholm (ca 750 km) på 5-6 dagar.
Allt är avhängigt av arbetsläget som jag inte kan överblicka förrän rätt snart före den eventuella turen, men om någon är intresserad av att hänga med får han/hon gärna höra av sig till Erik Elvers tfn 08-858488 (b) / e-mäle e.elvers@bredband.net.

Nattvandring på Södertörn
Fredagen den 15 juni, samling perrongen på Västerhaningependeln Stockholm C kl 21.45 för vidare resa till Handen (främre delen av tåget), alternativt vid Rudans gård ca kl 22.25.
Vi är välkomna med på följande vandring ordnad av Stockholmskretsen av Svenska Turistföreningen. Vandringen går Rudans Gård förbi Örans sjö upp på Tornberget (111 m ö h) och ner till torpet Paradiset, ca 17 km. Vandringen genom den ljusa försommarnatten - det är aldrig helt mörkt - är en fin, fantastisk och fantasieggande upplevelse! Kläder efter väder. Matsäck för minst tre raster. Vandringen leds av Mats Gullberg, tfn 660 9179 till kl 21.00 (ingen föranmälan).

Den sedvanliga orkidéutflykten till Munkö
Preliminärt söndag 17 juni.
Hör med Kaj Valtersson tel. 08-162391 (a), 073-9733004 (m), 08-57152222 (Runmarö).

I NÄSTA NOS:

Linneträdgården i Uppsala
Augusti
Eftersom det är Linnéjubileum i år passar det bra med en tur till Uppsala där vi ser på Linnéträdgården och kanske också tar en sväng till densammes Hammarby. Ett besök på Ofvandahls konditori borde det också finnas tid för! Samåkning i bil. Hör gärna av dig redan nu om du är intresserad (inte bindande!) till Erik Elvers tfn 08-858488 (b) / e-mäle e.elvers@bredband.net.

Sensommarresa till Gotska Sandön?
Vi har nu flera år åkt till Gotska Sandön, Östersjöns pärla, även i augusti och njutit av de sköna baden. Begränsat eller kanske inget vandringsprogram, men vi kan samordna beställning för 3-4 dagar kring 20 augusti. Hör av dig om du är intresserad och har önskemål om dagar, senast 15 maj till Erik Elvers tfn 08-858488 (b) / e-mäle e.elvers@bredband.net.

Runstensborstning
Den årliga ompysslingen av "vår" runsten , i Karlbergs Sottspark, sker i år efter sommaren.

Havtornsplockning
Prel lördag 22 sept

ÖVRIGT

Nytt från Ekoparken
Förbundet för Ekoparken (FFE) höll sitt årsmöte lördag 24 febr i Klubbvillan vid Vetenskapsakademien. Glädjande nog var det några medlemmar som uppmärksammat inbjudan och deltog i årsmötet , vilket som sagt är till för alla medlemmar i de drygt 50 medlemsföreningarna, inte bara kontaktpersonerna. Åtminstone 6 FNSiN-medlemmar var där, låt vara att inte alla kommit enbart beroende på vår e-puff, men med uppemot 3 % av medlemmarna på plats var vi förmodligen den förening som bäst hörsammat inbjudan. Jag tänkte rapportera två saker.
1) årsmötet antog ett uttalande som säger att FFE anser att Österleden inte skall komma till stånd. Detta 60-talsprojekt har ju väckts till liv igen och innebär i praktiken en infartsled till innerstaden i stället för att vara en kringfartsled. Under en lång tid - sju år! - kommer bygget att innebär svåra störningar på Djurgården, och sannolikt kommer exploateringstrycket att öka (Stockholms stads tjänstemän har föreslagit att lagen om Nationalstadsparken skall ändras).
2) förutom det ovannämnda, som utgör det största hotet mot Parken, finns en lång rad småfrågor som kräver FFE-styrelsens engagemang. Det skulle vara bra med en stödtrupp eller resurspool med intresserade som kan hjälpa till med enskilda avgränsade frågor som hjälp till styrelsen, t ex att gå igenom handlingar i något specifikt ärende. Det är alltså inte något åtagande på ett eller två år, utan klart avgränsat i tiden. En välbehövlig hjälp till styrelsen, och intressant och lärorikt för den som gör det. Vill du finnas med i denna resurspool för att finnas till hands får du mycket gärna höra av dig till mig eller direkt till styrelsen, förslagsvis då till Henrik Waldenström (e-adress henrik.waldenstrom@stromma.se).
Slutligen kan nämnas att FNSiN-medlemmen Benita Jansson avgick ur FFE-styrelsen efter många års uppskattat arbete för Ekoparken. Varmt tack till henne från FNSiN för insatserna där!
Erik Elvers

Linné i Norberg
Även Ekomuseum Bergslagen uppmärksammar Linné-året. I Pingsthelgen firas minnet (program i detalj på www.norberg.se från mitten av mars) av Linnés besök, om vilket han skrev "ingen sochn är så rich på järnmalm om denna, i dett hela sochn tykz wara en grufva".

Under Pingsten firar också Oljeön, världens äldsta bevarade raffinaderi (på en ö vid Ängelsberg), sitt 25-årsjubileum som besöksmål. Se www.ekomuseum.se.

Pressmeddelande

LUNDS UNIVERSITET

Naturvetenskap
Publicerad: 2007-02-27 11:37
Solsten hjälpte vikingar göra som fåglarna

Undersökningar av hur fåglar och insekter kan orientera sig kastar nytt ljus också över hur våra förfäder vikingarna navigerade på sina färder över Nordsjön och Atlanten. I den senaste utgåvan av Proceedings of the Royal Society A rapporterar två biologer och två fysiker om hur det var möjligt att orientera sig molniga och dimmiga dagar med hjälp av ljusets polarisering. En av författarna är ekologen Susanne Åkesson från Lunds universitet.

Susanne Åkesson forskar framför allt om hur fåglar och havssköldpaddor navigerar. Man misstänker att de har speciella receptorer i ögonen med vars hjälp de kan se det mönster polariserat ljus bildar på himlen. När de på sin färd ändrar riktning, ändras också mönstret. Susanne Åkesson deltog i den arktiska expeditionen Beringia 2005 och gjorde ombord på isbrytaren Oden bl a undersökningar av detta slag.

- Ombord fanns också den ungerske optiske fysikern Gábor Horváth som har utvecklat en egen metodik för att registrera polarisationen, berättar Susanne Åkesson. Han använde en kamera med fisheye-lins så att man kunde få med hela himlen på en bild och med hjälp av filter ta fram polarisationsmönster. Vi insåg redan från början att metoden kunde användas till mer än enbart biologiska frågeställningar.

Historiker och arkeologer har tvistat om hur det gick till när vikingarna navigerade på sina långfärder från Norden till Grönland. Man vet att träskivor med pinnar har använts som solkompasser. Men hur bar man sig åt när det var dimmigt eller när himlen var molntäckt? Somliga har menat att även under sådana förhållanden kunde vikingarna avgöra hur solen stod och använda sina solkompasser. Men experiment har visat att detta knappast låter sig göras i moln och dimma.

Torkild Ramskou väckte på 1960-talet stor uppmärksamhet genom hävda att vikingarna kunde ha utnyttjat solljusets polarisering. Det kan ha gjorts med hjälp av en s k ”solsten”. Solstenen omnämns i isländska sagor men några arekeologiska fynd av solstenar har inte gjorts.

- Solstenen kan ha varit en kristall av kalcit, turmelin eller cordierit. Sådana finner man bl a på Island. Det handlar om genomskinliga kristaller som bryter det inkommande ljuset i två komponenter. Man satte en prick av tjära på på kristallen.Man tittade genom kristallen underifrån och vred den tills man såg två prickar i stället för en enda. En pekare som var fäst vid kristallen pekade i detta läge mot solen, säger Susanne Åkesson.

Det har gjorts otaliga experiment med solstenar. Hypotesens svaga punkt är att ljuset under molniga dagar inte är tillräckligt starkt för att man ska kunna se något mönster. En annan svårighet är att mönstret kanske förändras när det tränger genom dimma. De data forskargruppen nu publicerar i Proceedings of the Royal Society A visar att ingen av dessa invändningar håller; det går att få en korrekt bild av polariseringen molniga och dimmiga dagar.

Fysikaliska fakta talar alltså inte emot solstenen. Däremot saknas det fortfarande arkeologiska fynd som styrker att vikingarna använde sådana kristalller – och det återstår att visa hur navigering med en solsten gick till i praktiken och med vilken precision.

För ytterligare information: Professor Åkesson nås på tel 046 222 3705 eller 0702 45 04 23.
Artikeln i Proceedings of the Royal Society A är skriven av Ramón Hegedüs, Susanne Åkesson, Rüdiger Wehner och Gábor Horváth och heter *Could Vikings have navigated under foggy and cloudy conditions by skylight polarization? On the atmospheric optical prerequisites of polarimetric Viking navigation under foggy and cloudy skies.*
Göran Frankel

Böcker

Bokrecension

Nordkalotten brinner

Henny Utsi Åhlin: Nordkalotten brinner. Faun förlag, 2006. (130 s) Med teckningar av Lars Samuelsson. www.faun.se

Mer än sextio år efteråt är andra världskriget en outsinlig källa till berättelser, men så är det också otaliga öden som motiverar att någon berättar – i den mån det finns någon som kan göra det. I periferin till de stora politikerna och fältherrarna, de stora slagen och den systematiska förintelsen fick miljoner människor sina liv påverkade, sönderslagna och förkortade till följd av kriget. Det – för många – avsides Nordkalotten var ingalunda förskonat. Långt därifrån.

Henny Utsi Åhlin föddes 1930 i byn Mertajärvi som ligger i Karesuando församling, där släkt- och vänskapsbanden över statsgränserna är självklara. Hon har efter ett liv som ekonomiföreståndare, lärare och textilkonstnär valt att skildra en handfull människoöden i sin barndoms krigspräglade omgivning. Det är berättelser som befolkas av soldater och civila, fångar, flyktingar och desertörer. Vi möter finländare, norrmän, svenskar, ryssar, samer och tyskar samt en och annan jude, polack och britt som krigets oberäkneliga förlopp har drivit till det främmande Nordkalotten. Noveller heter det i baksidestexten, men det rör sig snarare om berättelser om autentiska händelser och öden där fakta måhända har kompletterats med detaljer och ”dramatiserats” med dialoger till en läsbar helhet. Vissa berättelser beskriver något fragment i en människas livsbana medan andra låter ett helt liv reflekteras i en episod, men alla är präglade av kriget, dess grymhet och meningslöshet. Henny Utsi Åhlin skriver en saklig prosa, där skräcken, sorgen och tragedierna talar för sig själva, liksom ibland ett ögonblick av glädje. Det är omöjligt att vara likgiltig för den judiske flyktingen som hellre stannar hos en samefamilj i skogen än fortast möjligt beger sig över gränsen till Sverige. Inte heller kan man bli oberörd av soldaten som skjuter en anonym ”fiende” ett par timmar före krigsslutet – eller av hans offer.

Läsaren ursäktar gärna en och annan korrekturmiss, när man grips av textens allvar och medkännande. ”Du måste berätta för människor du möter”, säger en äldre man till ett barn i bokens sista berättelse. Det är en uppmaning som Henny har tagit till sig. Man vill bara tillägga – framför allt till senare generationer: du måste läsa och lyssna till det som finns att berätta!
Anders Schærström

I NOS har vi tidigare publicerat ögonvittnesskildringar om hur krigsåren tedde sig långt i norr. FNSiN-medlemmen, författaren, Karl-Aage Schwartzkopf hörde till dem som gjorde militärtjänst i norra Lappland under andra världskriget. Han berättade om det i ord och bild i NOS nr 2/1995. / ***NOS-redaktionen***

FNSiN bokpriser

	normal	medlem
De goda ogräsen	100	75
Estland	90	65
G Sandön	100	75
Island 77	25	15
Kall ökensand	100	60
Tyresta	20	10
Ekoparken	350	220

Porto tillkommer

Beställ genom Eva Innings, Folkparksvägen 160, 6 tr, 126 39 Hägersten. E-post: eva.innings@ownit.nu, tfn: 08-774 12 53.

FNSiN har en blogg adress som är:

www.fnsin.blogspot.com

FNSiN:s hemsida är fortfarande:

www.fnsin.nu

Baksidan

Dubbelspat, en spaltromboeder av kalkspat som användes till "solstenar", bröts tidigare i hålrum i basalter vid Helgustaðir på isländska Östlandet.
Erik Elvers

FNSiN